

1939 M. VOKIETIJOS KARINĖ AGRESIJA IR LIETUVOS GALIMYBĖS VALDYTI KARINĘ KRIZĘ

Šarūnas Liekis

ABSTRACT

The western European powers and their allies, including the Baltic States, were more concerned about the unavoidable economic losses of war, while Germany was a prisoner of its delusions about the potential economic advantages of war. The commanders of the Lithuanian army benefited from some tactical lessons during the Klaipėda crisis. The first and most important lesson was that it was nearly impossible to defend the country without some impact on the society as a whole and on the mobilisation of the economy. In reality, only a few units could be activated, and even those available to provide road cover had a shortage of personnel and modes of transport. The commanders realised that even if they were to develop plans for mobilisation, the implementation of those plans could not be assured, as the enemy forces were significantly more advanced technologically. The danger of a politically motivated delay or demands by a foreign country would postpone any plans and make mobilisation too late. The analysis of the principal problems demonstrated that the main issues were not even grounded in the clear technological advantages or differences between the Lithuanian and other armies. Quite the opposite: the most important problems were related to slow planning, a lack of coordination, late communications, and unclear sub-ordination in the chain of command. Not less problematic was the basic discipline of the commanding officers, as well as a lack of political resolve in the climate of authoritarian dictatorship which paralysed the whole decision-making process. This combination determined the system's outlook and its capacity to resist a foreign, that of German Reich's, invasion in 1939.

KEY WORDS: military, aggression, crisis management, Klaipėda (Memel).

ANOTACIJA

Vakarų Europos šalys ir jų sąjungininkės, neišskiriant Baltijos šalių, buvo susirūpinusios galimais praradimais karo metu. Tuo tarpu Vokietija buvo iliuzijų apie galimą karo naudą įkaitė.

Lietuvos kariuomenės vadai išmoko daug taktinių pamokų krizės Klaipėdoje metu. Viena svarbiausių buvo ta, kad neįmanoma ginti krašto nepaveikus visos visuomenės ir nemobilizuojant šalies ekonomikos, ką šalį valdantis autoritarinis režimas vengė daryti. Galima manyti, kad buvo abejojama savo administracinėmis ir ekonominėmis galimybėmis. Ne paskutinės svarbos vaidmenį vaidino ir įtarumas savo piliečių atžvilgiu. Lietuvos kariuomenė krizės metu galėjo mobilizuoti tik kelis junginius, kad užtikrintų pajėgų atitraukimą, o ir tiems patiems trūko personalo bei transporto priemonių. Karinė vadovybė suprato, kad net jei ir pavyktų sukurti mobilizacijos planus, tų planų įgyvendinimas negalėtų būti užtikrintas dėl prieš pajėgų didelio techninio pranašumo. Dėl politinio pobūdžio trikdžių ar net užsienio valstybės reikalavimų bet kokie mobilizacijos planai galėjo būti atidėti ir mobilizacija būtų atlikta per vėlai. Problemų analizė parodė, kad svarbiausios nesėkmių priežastys buvo susijusios net ne su akivaizdžiu Lietuvos priešų kariuomenių techniniu pranašumu ar skirtumais. Priešingai, svarbiausios problemos buvo susijusios su lėtu planavimu, koordinacijos stoka, pavėluotu informacijos perdavimu ir netikslia subordinacija. Ne mažiau problemiška buvo pamatinė karininkų disciplina bei politinės valios stoka autoritarinio režimo sąlygomis, kai visa sprendimų priėmimo grandinė buvo suparalyžiuota. Šių veiksmų kombinacija apibūdino sistemos pobūdį ir jos gebėjimą priešintis užsienio, Vokietijos Reicho, invazijai 1939.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: karinis, agresija, krizės valdymas, Klaipėda (Memel).

*Šarūnas Liekis, prof. dr. (hp)
Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas
El. paštas: lsarunas@yahoo.com*

Tarpukariu Lietuvos valstybė puoselėjo ekspansijos į jai tariamai turėjusias priklausyti „lietuvių etnines teritorijas“ lozungus. Iš dalies sėkmingai jas įgyvendinti pavyko tik esant palankiai tarptautinei konjunktūrai Klaipėdos krašte. Kariuomenė dalyvavo šalies vidaus gyvenime (1926 m. gruodžio 17 d. karinis perversmas, nepaprastosios padėties įgyvendinimas, kariuomenė kaip poli-

tinio sekimo priežiūros instrumentas) ir buvo vidaus politikos įrankis bei politinio-kultūrinio militarizmo institucija. Tačiau Lietuvos vyriausybės niekada nesirėmė karine jėga kaip svarbiausia užsienio politikos įgyvendinimo priemone.¹ Tiek Nepriklausomybės karų laikotarpiu, tiek tarpukario peripetijose, net ir krizės 1939–1940 m. laikotarpiu Lietuvos kariuomenė užsienio politikos peripetijose nevaidino didesnės svarbos. Net ir Klaipėdos sukilimo atveju 1923 m. karinės pajėgos vaidino antraeilį vaidmenį. Nebūtų buvę realu abejojti, kad įsikišus Prancūzijos karo laivyno pajėgoms sukilimo baigtis būtų buvusi nuspręsta.

Iki šiol nėra publikuota ir studijų apie Lietuvos karines galimybes, aptariant galimų priešininkų ar sąjungininkų konsteliacijas ir jų galimus rezultatus. Mažai lieka ištirtos Lenkijos ir Vokietijos galimos agresijos prieš Lietuvos Respubliką pirmosios Nepriklausomybės laikotarpiu.

Karo istorijos studijose nuo Nepriklausomybės pradžios iki 2010 metų vyrauja aprašomojo pobūdžio studijos, kurios neatitrūksta nuo Lietuvos kariuomenės memuaristikoje susiformavusių savigyros stereotipų, šlovinančių Lietuvos kariuomenės būklę ir nebandančių kritiškai analizuoti nei Lietuvos karinės parengties, nei kariuomenės materialinio aprūpinimo būklės.² Gana iliustratyvus išlieka ir vienintelis kritiškas Lietuvos būklei Kazio Škirpos kariuomenės planas (1934 m.), publikuotas 2006 m. Šis planas buvo abstraktus ir deklaratyvus. Į jį 3-iajame dešimtmetyje neatšizvelgta ir jis aiškiai skyrėsi nuo puoselėtų Antano Smetonos aplinkoje kariuomenės vystymo planų.³ Paskutiniaisiais metais kiek daugiau spekuliatyvių svarstymų sulaukė tik 1940 m. etapas ir pasipriešinimo sovietams problematika.

Rašydami apie 1940 m. birželio 15-ąją, klausiamo, kas būtų buvę, jeigu būtų pasipriešinta, mėginama svarstyti apie mitinį pasipriešinimo planą „R“ – Rusija, aliuziją į operatyvinius planus priešintis Vokietijai „V“ ir Lenkijai „L“, kurie iki šiol yra istorikų nerasti.⁴

Lietuvos istorikų svarstymai apie galimybes gintis nuo sovietų agresijos 1939–1940 m. bet kuriuo atveju ignoruoja Lietuvos sąjungininkiškus santykius su Sovietų Sąjunga karinėje srityje, kuriuos Lietuvos politinė ir karinė vadovybė smulkmeniškai puoselėjo. Panašiai kaip mūsų dienomis netenka kalbėti apie pasipriešinimą JAV aneksijai hipotetinių JAV bazių egzistavimo Lietuvoje aplinkybėmis.

Lietuvos istorijos tarpukario studijose iki šio neskiriama dėmesio kariuomenės parengties lyginamosioms studijoms. Lyginamosios studijos yra vienintelė metodologinė alternatyva aprašomojo pobūdžio, solipsistinę panegiriką ir „nuogo realizmo“ metodologiją propaguojantiems darbams. Deja, Lietuvos realių galimybių analizės lyginamosios karinės-socialinės ir ekonominės situacijos kontekste nesulaukta iki šiol.

Kodėl ir kokiomis aplinkybėmis buvo atsisakoma panaudoti kariuomenę? Tikėtina, kad ne tik abstraktūs svarstymai politiniame lygmenyje apie potencialų skirtumą lėmė sprendimą nesipriešinti nacistinei Vokietijai, vykdžiusiai konfrontacijos politiką ir 1939 m. sugebėjusiai susigrąžinti 1923 m. Lietuvai atitekusi Klaipėdos kraštą. Archyviniai šaltiniai liudija, kad ne mažiau svarbi buvo ir reali situacija Klaipėdos krašte.

¹ KUODYS, M. *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2009, p. 272.

² VAIČENONIS, J. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, Nr. 18, p. 339–355.

³ VAIČENONIS, J. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas. *Karo archyvas*, 2006, Nr. 21, p. 315–350.

⁴ BUMBLAUSKAS, A. Lietuvos Tūkstantmetis: dvi atmetos alternatyvos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, t. 23, p. 127, 154; Pasak A. Bumblausko, „R“ plano egzistavimas atsispindėjo Vytauto Žalio atsakyme Vytautui Liauškaui. Žr.: LIAUŠKA, V. Lietuviškojo Manerheimo linija. *Kalba Vilnius*, 1989, Nr. 24, p. 12; ŽALYS, V. Ką byloja Lietuvos kariuomenės štabo dokumentai. *Kalba Vilnius*, 1989, Nr. 26, p. 4.

Nacistinės Vokietijos Reicho elitas buvo veikiamas idėjų, kad karas gali atnešti naudos. Ši nuostata iš esmės skyrėsi nuo kitų Rytų ir Centrinės Europos valstybių laikysenos (Lietuva ne išimtis), kurios kare matė tikrai praradimus. Daugelio šių valstybių planuose nebuvo numatyta mobilizuoti ekonomiką karo atveju. Iki šiol nežinoma, ar Lietuvos vyriausybė buvo išanalizavusi Pirmojo pasaulinio karo pamokas. Šio karo metu neturtingos Europos valstybės, kuriose vyravo žemas darbo našumas ir mažai komercializuotas žemės ūkis, o valstybė neturėjo pajamų šaltinių įvairovės, ekonominis gyvenimas dezintegravo prasidėjus masiniams karo veiksams. Neturtingos valstybės paprastai neturėjo ir komercinės bei administracinės infrastruktūros, kurios padėtų mobilizuoti ekonomiką. Šalies teritorija irgi buvo svarbus dydis. Kuo mažesnė valstybės teritorija, tuo anksčiau reikėjo vykdyti mobilizaciją. Netgi jei ją pavykdavo iš anksto įvykdyti, dėl ekonominių priežasčių buvo sudėtinga išlaikyti ilgesnį laiką mobilizuotas pajėgas, ir savo ruožtu tai tik prisidėdavo prie ekonominio žlugimo.⁵ Silpna Lietuvos ekonomika ir nepakankami mobilizaciniai ištekliai leido Lietuvos generolams planuoti tikrai keturių divizijų mobilizavimą. Iš viso Lietuvos kariuomenėje buvo planuojama pašaukti apie 90 000 žmonių, o abejotinos kokybės ginkluotės turėta tikrai 120 000 žmonių. Vienintelė trumpalaikė ir riboto masto mobilizacija buvo įvykdyta tik 1939 m. rugsėjo mėnesį. Dar Pirmojo pasaulinio karo metais kaizerinė Vokietija sugebėdavo mobilizuoti vieną pėstininkų diviziją nuo 292 000 gyventojų, tuo tarpu Prancūzija galėjo pašaukti vieną diviziją nuo 348 000 gyventojų.⁶ Jeigu Lietuva, turėdama 2 526 536 gyventojus, 1937 m. sausio 1 d. būtų buvusi „vokiškos kokybės“ šalis, ji būtų galėjusi mobilizuoti 8–9 pėstininkų divizijas, o tai būtų ženkliai pakeitę Lietuvos Respublikos gynybos planus. Kaip šie skaičiai buvo susiję su Lietuvos valstybės gebėjimu ginti savo interesus Klaipėdos krašte?

Lietuvos kariuomenės operaciniai 1938 m. galimo karo su Vokietija planai „V“ numatė, kad Lietuvą Vokietija puls vienu korpusu, t. y. trimis pėstininkų divizijomis, keturiais kavalerijos pulkais, šarvuočių pulku ir aviacija. Po mobilizacijos Vokietija būtų galėjusi Lietuvą pulti aštuonių pėstininkų divizijų pajėgomis. Lietuva, galėjusi atsakyti priešui aštuoniomis divizijomis, būtų turėjusi nors teorinę galimybę sustabdyti puolimą. Žinoma, abiejų valstybių ginkluotė ir karių parengtis ženkliai skyrėsi. Kaip pavyzdį galėtume pateikti faktą, kad standartinė vokiečių kariuomenės pėstininkų divizija, turinti 17 632 karius ir karininkus, turėjo 527 motociklus, tris šarvuočius, 224 transporterius ir 615 sunkvežimių. 1939 m. Lietuvoje iš viso buvo 720 sunkvežimių ir 1733 motociklai.⁷ Paminėtinas ir tas faktas, kad tokios vokiečių pėstininkų divizijos artilerijos parkas – 151 lauko artilerijos pabūklas (papildomai divizijoje turėta 12 zenitinių artilerijos pabūklų ir 147 minosvaidžius) – daugiau nei perpus viršijo visos Lietuvos kariuomenės turėtą artileriją.⁸

Pirmasis Vokietijos agresijos prieš Lietuvą planas buvo parengtas 1939 m. kovo 18 d. Lenkijai pateikus Lietuvai ultimatumą. Vokiečių planas numatė, kad Vokietijos laivynas, Lenkijai pradėjus karą, turėjo užimti Klaipėdos miestą ir atkirsti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos Respublikos. Lietuvos kariuomenės dalinių Klaipėdos krašte Vokietijos kariuomenės planuotojai rimtai nevertino

⁵ HARRISON, M. The Economics of World War II: an Overview. In *The Economics of World War II*. Ed. M. HARRISON. Cambridge, 2005, p. 19; LIEKIS, Š. 1939 – *The Year that Changed Everything in Lithuania's History*. Amsterdam, 2010, p. 36-38.

⁶ Gen. štb. plk. Šova. Administraciniai karininkų kursai, III laida. Karinės intendantūros leidinys. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 506, ap. 1, b. 243, l. 7.

⁷ LIEKIS, Š. 1939 – *The Year that Changed Everything in Lithuania's History...*, p. 29; Lietuvos civiliai 1939 m. turėjo 1750 lengvųjų automobilių, 298 autobusus ir 8 pašto tarnybos autobusus, 603 sunkvežimius, 471 traktorių, 1404 motociklus. Žr.: LCVA, f. 929-3, ap. 5, b. 571, l. 36.

⁸ LIEKIS, Š. 1939 – *The Year that Changed Everything in Lithuania's History...*, p. 36–38; Operaciniai planai. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1079, l. 35.

ir laikė juos nepakankamais apginti Klaipėdos miestą. Vokiečių kariniai strategai Lietuvos karines pajėgas Klaipėdoje išvardijo: minininkas *Antanas Smetona*, 6-ojo pėstininkų pulko pėstininkų batalionas, šarvuotas automobilis ir trys priešlėktuviniai artilerijos pabūklai. Klaipėdos užėmimo operacija buvo suplanuota kaip Vokietijos jūrų laivyno operacija, kurią būtų įvykdžiusios trys laivyno grupės, vadovaujamos kontradmirolo Guntherio Lutjeno:

- 1) avangardas, sudarytas iš eskadrinio minininko, torpednešio ir keturių išminuotojų;
- 2) trijų eskadrinių minininkų grupė;
- 3) pagrindinės pajėgos, sudarytos iš trijų lengvųjų kreiserių, dviejų išminuotojų ir vieno patulinio laivo.

Klaipėdos antžeminio užėmimo operaciją privalėjo įgyvendinti du jūrų pėstininkų batalionai, kurie turėjo užimti Klaipėdos miestą ir išlaikyti jį iki pagrindinių sausumos pajėgų atvykimo iš Rytų Prūsijos.⁹ Akivaizdu, kad turėdami milžinišką persvarą jūroje bei ore ir galimybę paremti išsilaipinančius dalinius intensyvia artilerijos ugnimi, Vokietijos kariškiai būtų sėkmingai išsprendę sau keltus uždavinius.

Tačiau galima ir alternatyvi logika. Lietuvos Respublika turėjo karines pajėgas ir jas galėjo mobilizuoti artėjant agresijai. Planai ir galutiniai rezultatai karinėse operacijose visada skiriasi.

Ar tikrai Vokietijai būtų pavykę realizuoti savo karinius planus, jeigu Lietuvos valstybė būtų nusprendusi pasipriešinti?

Politinis kontekstas pasipriešinimui buvo nepalankus. 1938 m. gruodžio 11 d. rinkimai į Klaipėdos seimelį atvedė į politinę valdžią pronacistiškai nusiteikusius politikus. Net 25 vietas iš 29 gavo vadinamasis *Memeldeutscher* (vok. Memelio vokiečių) sąrašas. Tik keturios vietos atiteko lietuviškų rinkimų sąrašų kandidatams. Tačiau šita pergalė niekuo ypatingu neišsiskyrė, kadangi ankstesniuose seimeliuose taip pat dominuodavo vokiečių politikai. Tik vokiečių politikų nacionalsocialistinė ideologija ir sukarintų institucijų diegimas Klaipėdos krašte atvėrė kelius Vokietijos Reichui aneksuoti Klaipėdos kraštą, naudojant ne vien savo karines pajėgas, bet ir vietinius nacistų lojalistus.

Šis radikalus situacijos pasikeitimas turėjo pakeisti ir Lietuvos kariuomenės gynybos planus, kurie anksčiau buvo orientuoti išimtinai į iš užsienio puolančių pajėgų atrėmimą. 1938 m. plane buvo numatyta, kad jeigu užėmę Klaipėdą vokiečiai toliau nepultų, planuota pirmąją pėstininkų brigadą nukreipti Klaipėdos kryptimi, trečiąją pėstininkų diviziją – Tauragės kryptimi. Iš antrosios pėstininkų divizijos du pulkai būtų paliekami Kaune, o 9-asis pėstininkų ir 2-asis ulonų pulkai – prie sienos su Klaipėdos kraštu. Tuo tarpu 1-oji pėstininkų divizija su 1-uju pėstininkų pulku (Ukmergėje) ir 2-ąja pėstininkų brigada turėtų koncentruotis Kelmėje ir pulti bandant atsiimti Klaipėdos kraštą.¹⁰

1938 m. pabaigoje ir 1939 m. pradžioje vokiškos nacistų SA (*Sicherabteilung*) ir OD (*Ordnungsdienst*) infrastruktūros buvo sparčiai plečiamos, o narių skaičius sparčiai didėjo. 3-iosios pėstininkų divizijos vado, atsakingo už Klaipėdos krašto gynybą, 1939 m. vasario 22 d. pranešime buvo kalbama apie 3000 OD narių Klaipėdos krašte. Tuo tarpu SA pajėgos 1939 m. kovo pradžioje turėjo 1028 vyrus. Ir nors mokymų metu ginklų tarp jų nebuvo pastebėta, nerimą kėlė klaipėdiškių, Lietuvos kariuomenės rezervistų, net puskarininkių ir karininkų dalyvavimas mokymuose.¹¹ Nenuostabu, kad vietinių gyventojų mobilizacija Lietuvos kariškiams atrodė beviltiška. Be jau buvusių Klaipėdos krašte kariuomenės dalinių, dar papildomų įvedimas akivaizdžiai galėjo būtų įvertintas kaip provokacija ir būtų paspartinęs nacistų sukilimą Klaipėdos krašte arba Vokietijos Reicho agresiją. Atsvara

⁹ LIEKIS, Š. Laivyno paradas ir neįvykusi Klaipėdos okupacija 1938 m. Nežinomi Lietuvos ir Vokietijos santykių puslapiai. *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 2 (16), p. 166–167.

¹⁰ Operaciniai planai. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1079, l. 36.

¹¹ LIEKIS, Š. *1939 – the Year that Changed Everything in Lithuania's History...*, p. 82–83.

vietinių nacistų ir Vokietijos lojalistų neutralizavimui galėjo būti slaptas Lietuvos šaulių sąjungos pajėgų parengimas kovai su galimai kilusiu nacistų sukilimu. Klaipėdos krašte 1938 m. spalio 26 d. Šaulių sąjungos XX rinktinės daliniuose buvo 1293 vyrai. Nuo 1938 m. pradžios jų narių skaičius sumažėjo 246. Pačiame Klaipėdos mieste buvo vos 400 Šaulių sąjungos narių. Be to, jiems visapusiškai aprūpinti dar trūko 368 šautuvų, 14 pistoletų, 4 lengvųjų kulkosvaidžių. Trūko šauliams ne tik ginkluotės, bet ir vadų, puskarininkių bei jaunesniųjų karininkų. Tikrai 703 iš jų buvo pripažinti tinkantys dalyvauti kovos veiksmuose¹². Materialinis aprūpinimas šaulių rinktinėse, tiesiogiai susisiekiiančiose su Klaipėdos kraštu, buvo ne ką geresnės būklės. Visose šaulių rinktinėse trūko priskirtos ginkluotės ir amunicijos.

Vienintelės panaudotinos pajėgos turėjo būti tikrai ne iš Klaipėdos krašto. Kariai turėjo būti paruošti, mobilizuoti ir pritraukti iš Didžiosios Lietuvos, koncentruojant juos Kretingos rajone. Tačiau jau pačioje planavimo pradžioje, 1938 m. gruodį, tapo aišku, kad paversti efektyvia kovine jėga greitomis suformuotų pasienio apsaugos batalionų nepavyks. Jei šie daliniai būtų buvę formuojami, kariuomenė būtų neturėjusi šiems daliniams karininkų, mobilizacijai paruoštų centrų, trūko net pagal normas numatytos materialinės dalies. Sunkumus siūlyta spręsti šaulių sąskaita, priskiriant jiems rezervo karininkus. Trūkstant šaulių turėjo būti pakviesti ir antros kategorijos rezervistai ir įtraukti į šaulių dalinius. Buvo pasiūlyta perkelti visas 6-ojo pėstininkų pulko mobilizacines atsargas į Kretingą.¹³ Akivaizdu, kad Lietuvos karinė vadovybė, nepasitikėdama vietiniais Klaipėdos gyventojais, atmetė net pačios vietinių gyventojų mobilizacijos galimybę. Lietuvos valstybė Klaipėdos krašto pilietinio nepaklusnumo kampanijai ar sukilimui malšinti neturėdama pakankamai karinių pajėgų, būtų galėjusi remtis išimtinai Šaulių sąjungos nariais krašte ir iš už jo ribų. Nekyla abejonių, kad tokio pobūdžio koviniai veiksmai būtų virtę dvigubu lietuvių ir vokiečių etniniu ir vietinių klaipėdiškių bei atvykėlių iš Didžiosios Lietuvos konfliktu.

Naujos direktorijos pirmininkui, 1939 m. sausio 15 d. paskirtam gubernatoriaus, pasirinkus jos narius, tapo aišku, kad nebus apsieita be galimo karinio Vokietijos įsikišimo. Nuo tada Lietuvos kariuomenė ėmėsi labiau tradicinių priemonių krašto gynybai užtikrinti. 3-iosios pėstininkų vadas buvo užklaustas Lietuvos krašto apsaugos ministerijos Kariuomenės štabo, kuris iš pulkų dalinių turėtų būti padidintas, kad galima būtų suformuoti antrą diviziją 3-iosios divizijos teritorijoje iki 1939 m. gegužės 1 d. 4-ojo artilerijos pulko reorganizavimą į du artilerijos pulkus irgi buvo planuota baigti 1939 m. birželio 1 d.¹⁴ Šie planai reiškė, kad Lietuvos kariuomenės skaičius Klaipėdos krašte ir artimiausiose teritorijose vis tiek turėjo padidėti tik neženkliai. 1939 m. sprendimas Kretingoje, Mažeikiuose, Telšiuose ir kt. apylinkėse karo atveju formuoti V Pėstininkų diviziją (toliau PD) reiškė tik pajėgų padidėjimą vienu pėstininkų pulku ir divizijos struktūromis, nes iki 1939 m. Žemaitijoje 3-iosios PD pagrindu turėjo mobilizuotis 5-asis Pėstininkų pulkas ir 2-asis Artilerijos pulkas (3-ioji PD ir I Pėstininkų brigada), nuo 1939 m. – 6-asis PP ir 2-asis AP. Deja, jokių darbų nebuvo atlikta.

Teigti, kad Lietuvos kariuomenė turėjo iš dalies adekvačią informaciją apie pasienyje su Lietuva išdėstytus Vokietijos kariuomenės dalinius, jos personalą, karininkus ir ginkluotę, duomenų yra

¹² Žinios apie XX Klaipėdos šaulių rinktinės daliniams trūkstamus ginklus, 1939 m. spalio 21 d. *LCVA*, f. 511, ap.1, b. 493, l. 131; XX Klaipėdos šaulių rinktinės sudėties žinios ir ginklavimas, 1938 m. spalio 26 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 493, l. 128; LR KAM XX Klaipėdos šaulių rinktinės vadas III pėst. divizijos štabo viršininkui, 1938 m. spalio 22 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 493, l. 130; LR KAM XX Klaipėdos apskrities šaulių kuopos sudėties žinios, 1938 m. sausio 1 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 493, l. 7, 7 a.; Pagėgių šaulių kuopos žinios, 1938 m. lapkričio 1 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 493, l. 131; XX Klaipėdos šaulių rinktinės sudėties ir ginklavimo žinios, 1938 m. gruodžio 20 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 493, l. 1, 1 a.; VII šaulių rinktinės vadas 8-o pėst. K. K. Vaidoto pulko vadui, 1939 m. gruodžio 22 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 493, l. 145.

¹³ LIEKIS, Š. *1939 – the Year that Changed Everything in Lithuania's History...*, p. 85-86.

¹⁴ Kr. Aps. Min. Kariuomenės Štabas, Raštas Nr. 31537, 1939 m. sausio 16 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 533, l. 11.

pakankamai. Be kita ko, pranešimai nurodė, kur ir kokia ginkluotė buvo saugoma. Akivaizdu, kad informatorių buvo tarp kariškių, tarnavusių vokiečių kariniuose daliniuose. Pranešimuose yra ir detali vietinio masto Vokietijos kariuomenės mokymų Rytų Prūsijoje apžvalga.¹⁵ Po Čekoslovakijos aneksijos 1939 m. kovo mėn. Lietuvos kariuomenei buvo žinoma, kad vokiečių karinės įgulos yra karinės parengties ir net jų karininkų vakarėliai Tilžėje atšaukti.¹⁶

Tačiau ši visa žvalgybos informacija buvo neadekvati grėsmei atremti ir niekaip negalėjo padėti įveikti Klaipėdos krašto aneksijos grėsmės. Diplomatiniais kanalais iš Estijos užsienio reikalų viceministro Oskaro Opiko sužinota apie ruošiamą Klaipėdos krašto aneksiją dar 1938 m. gruodžio 12 d. Viceministras Opikas teigė, kad Klaipėdos aneksija yra neišvengiama po rinkimų į Klaipėdos seimelį arba greitu laiku po jų. Atsakydamas į paklausimą apie šią informaciją, Karlas Selteris, Estijos užsienio reikalų ministras, pakomentavo, kad Klaipėdos kraštas, priklausydamas Lietuvai, yra lygintinas su gangrenuojančia koja, kurią reikia kuo skubiau amputuoti. Juolab kad Londonas irgi negalės padėti, kadangi Klaipėdos krašto problema kelia regioninį nestabilumą. 1938 m. gruodžio 13 d. Vokietijos užsienio reikalų ministerija per Selterį perdavė žinią, kad Lietuva turi priimti „drašų, aiškų ir galutinį sprendimą, atspindintį valstybinę išmintį“. Vokiečiai teigė, kad Klaipėda yra svarbi tikrai kaip transporto koridorius, ir Vokietija gerbs Lietuvos interesus išlaikyti šią transporto arteriją. Tačiau, pasak Vokietijos diplomatų, Lietuva turi pati pasiūlyti problemos sprendimą.¹⁷ Gavusi akivaizdų išpėjimą ir reikalavimą, Lietuva nesiėmė jokių veiksmų. Įvykiai rutoliojosi savo eiga. Abi pusės leido kilti politinei „dūmų uždangai“, neišvengiamai artėjančiai Klaipėdos krašto aneksijai pridengti. Dar 1939 m. kovo 7 d. Vladas Mironas spaudai aiškino, kad santykiai tarp Vokietijos ir Lietuvos vystosi įprasta vaga, o gyventojai vokiečiai Klaipėdos centrinėje dalyje rodo visišką geranoriškumą.¹⁸ Šiaulių apskrities komendantui jau buvo žinoma 1939 m. kovo 17 d., kad Klaipėdos seimelis paskelbs Klaipėdos krašto vokišką pobūdį ir gyventojų norą priklausyti Vokietijos Reichui bei nutraukti visus ryšius su Lietuva tampant integralia Reicho dalimi. Lietuvai bus duotas trumpiausias galimas laikas atitraukti iš Klaipėdos krašto kariuomenę ir pasieniečius. Bus sudaryta bendra komisija institucijoms, įstaigoms, įmonėms ir jų turtui perduoti. Tuo tarpu Klaipėdos krašto gyventojai turės būti demobilizuoti iš Lietuvos kariuomenės. Jeigu Lietuvos vyriausybė atsisakytų vykdyti reikalavimus, Klaipėdos nacistai grasino įgyvendinti savo reikalavimus kitomis priemonėmis. Lietuvos kariuomenei pasipriešinus, buvo grasinama gauti pagalbos iš kitos Nemuno pusės, t. y. iš Rytprūsių. Tarp Lietuvos kariškių ir policininkų sklido gandai, kad jie, kaip ir Čekoslovakijos atveju, turės sulaužyti priesaiką ir pasitraukti iš Klaipėdos krašto be mūšio.¹⁹

Tačiau iš esmės į visus šiuos artėjančius ženklus, nekalbant apie kas dieną akivaizdžiai vykusių nacistų pasiruošimus, apie kuriuos galima buvo perskaityti laikraščiuose *Memeler Dampfboot* ar *Vakarai*, valstybės institucijos neatsižvelgė ir nesiėmė jokių realių žingsnių apsaugoti Lietuvos integralumą. Nebuvo ir protesto balsų iš oficialiųjų Kauno ar Klaipėdos sluoksnių. Buvo vykdoma pataikavimo nacistams politika. Vienintelė protestuotoja, peticijų rašytoja ir teikėja buvo Visuomeninė sąjunga Klaipėdoje.²⁰ Kariuomenė nebuvo išimtis. Ji irgi nesiruošė gintis. Jokie pasirengimai, galėję priešpriešinti savo karines pajėgas tiek vietinių nacistų sukilimui, tiek Vokietijos Reicho invazijai Klaipėdos krašte, nebuvo įgyvendinami.

¹⁵ Kariuomenės štabo II skyriaus žinių santrauka, 1939 m. vasario 25 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 521, l. 54–56.

¹⁶ KAM 7 pėstininkų Ž. D. K. Butegėdžio pulkas, Nr. 249, 1939 m. kovo 15 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 521, l. 86.

¹⁷ Broniaus Dailidės pranešimas Juozui Urbšui apie Estijos diplomatų surinktą informaciją, 1939 m. gruodžio 12 d. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2048, l. 72.

¹⁸ Lietuvos ir Vokietijos santykiai normalūs. *Vakarai*, 1939 03 08, Nr. 56.

¹⁹ KAM Šiaulių apskrities komendantūra III pėstininkų divizijos vadui, 1939 m. kovo 17 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 521, l. 95.

²⁰ LIEKIS, Š. 1939 – the Year that Changed Everything in Lithuania's History..., p. 94-95.

Vokietija pateikė Juozui Urbšiuui ultimatumą atiduoti jai Klaipėdos kraštą 1939 m. kovo 20 d. jam vykstant pakeliui iš Romos į Kauną. Ultimatumu reikalauta pasitraukti iš Klaipėdos krašto iki 1939 m. kovo 25 d., o jeigu reikalavimas nebūtų įvykdytas, nurodyta nesitikėti, kad Vokietijos kariuomenė sustos ties Klaipėdos krašto sienomis. Lietuvos vyriausybė ultimatumą priėmė ir susitarimas perduoti Klaipėdos kraštą buvo pasirašytas 1939 m. kovo 22 d. vakare. Žodinis įsakymas Lietuvos kariuomenės daliniams ir pasieniečiams buvo perduotas kovo 23 d. 6 val. ryte. Kitą dieną – kovo 24-ąją – jis buvo patvirtintas raštu. Kariuomenės daliniams buvo įsakyta pasitraukti, patenkinant Vokietijos vyriausybės reikalavimus. Vokiečiams bandant ižengti į Didžiąją Lietuvą buvo numatyta pasipriešinti. Pavieniams šauliams ar jų daliniams ižengti į Klaipėdos kraštą buvo uždrausta.²¹

Tačiau praktiškai atsitraukimas vyko kur kas sparčiau, nei buvo duodami įsakymai ar tikimasi. Vietinių nacių organizacijų būriai lipo Lietuvos pareigūnams ir kariškiams ant kulnų. Pvz., Pagėgiuose visos įstaigos buvo užimtos 1939 m. kovo 22 val. 16 val. Lietuvos kariuomenės 7-ojo pėstininkų pulko dviratininkų kuopa iš Pagėgių pasitraukė anksčiau duoto įsakymo – 17 val. Vokietijos kariuomenės motociklininkai ir motorizuotosios pajėgos buvo pastebėti Klaipėdos krašte kovo 22 d. vakare. 6-asis pėstininkų pulkas pasitraukė iš Klaipėdos 1939 m. kovo 23 d. 1 val. nakties. Atsitraukimo metu buvo atkreiptas Lietuvos kariuomenės vadovybės dėmesys į pasieniečių neorganizuotumą, ryšių priemonių trūkumą, girtuokliavimą lemiamomis Klaipėdos krizės valandomis.²²

Klaipėdos krizė aiškiai parodė, kad Lietuvos kariuomenė neatliko savo vaidmens nei kaip atgrasymo, nei kaip visuomenės mobilizavimo priemonė. Tapo aišku, kad net jei planai ir bus kuriami esant priešininko *a priori* pranašumui, nebūtinai juos imsias kas įgyvendinti, ir jie liks spekuliatyvūs – kaip galimybių aptarimas.

Lietuvos kariuomenės mobilizacijai reikėjo kur kas daugiau laiko nei potencialiam jos priešininkui Vokietijai. Palyginti su Vokietija atsilikusi infrastruktūra, motorizuoto transporto trūkumas neleido lanksčiai reaguoti į grėsmes, ypač kai mobilizacija buvo nepageidautina dėl politinių sumetimų, kaip atsitiko Klaipėdos krašte. Tačiau net ir priėmus sprendimą vykdyti mobilizaciją, Lietuvos kariuomenė nebuvo pasirengusi atlikti rezervistų šaukimą. Vienintelis tuo laiku galiojęs įsakymas Nr. 11310 numatė rezervistų mobilizaciją į priedangos dalinius. Nebuvo ir instrukcijų, numatančių taikos meto dalinių išskleidimą iki karo metu reikalingų skaičių, kaip ir nebuvo instrukcijų suformuoti naujų dalinių branduolius.²³ Padėtį imta taisyti tik po Klaipėdos praradimo. Kokia būtų buvusi galima įvykių eiga, jeigu Lietuvos kariuomenė nebūtų paklususi Vokietijos ultimatumui ir būtų nusprendusi priešintis jėga ar ištrauktų į konfliktą atsitiktinai, liudija ir tolesnių pasirengimų eiga.

Praradusi Klaipėdos kraštą, Lietuvos vyriausybė ir toliau jautė galimai tapsianti Vokietijos auka. 1939 m. pavasarį ir vasarą imta ruoštis galimai Vokietijos agresijai. Pirmiausia buvo įvertintas nepatenkinamas Pasienio apsaugos batalionų pasirengimas ir jų struktūra. Tada imtasi skubiai juos reorganizuoti ir steigti naujus batalionus. Buvo priimtas sprendimas suformuoti tris naujus Pasienio apsaugos batalionus Kretingos, Tauragės ir Raseinių apskričių pasienio apsaugai.²⁴ Tačiau kuo ilgiau tvyrojo Lietuvos–Vokietijos santykių įtampa, tuo mažiau pasitikėjimo liko ir Lietuvos kariuomenėje. Netgi planuojant prieš judėjimą stabdyti užtvaramis ir kovos veiksmais, susidurta su karinių kadro parengimo ir aprūpinimo problemomis. Buvo pripažinta, kad pėstininkų pulkuose trūksta inžinierių

²¹ LR KAM III Pėst. Divizijos Štabas, Įsakymas evakuoti Klaipėdos krašto įgulas. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 518, l. 1; Kariuomenės Štabo II Skyrius. Žinios iki III. 22. 18 val., 1939 m. kovo 24 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 521, l. 89; 7 p. Ž. K. Butegeidžio pulko gautų žinių santrauka, 1939 m. kovo 24 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 521, l. 1.

²² Kovo 23–24 d. įvykiai pasienyje į Rytus nuo upės Jūra, 1939 m. kovo 28 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 521, l. 117.

²³ Kariuomenės štabo viršininkui III pėst. divizijos vadas, 1939 balandžio 15 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 533, l. 62.

²⁴ LR KAM III Pėst. Divizijos Štabas, Mobilizacinis tvarkaraštis Nr. 4. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 533, l. 128.

karininkų, kurie suplanuotų, parengtų ir įgyvendintų prieš stabdymo priemones. Turint gandų, politinės ir žvalgybinės informacijos apie galimą Vokietijos įsiveržimą jau 1939 m. balandžio mėn., Lietuvos kariuomenė ėmėsi sudarinėti sprogdintųjų objektų sąrašus tik 1939 m. liepos mėn. Pats planas buvo užbaigtas tą patį mėnesį ir numatė priemonių planą tik tiesiogiai su Vokietija besiribojančioje 3-iosios pėstininkų divizijos teritorijoje. Apie užtvarų ir stabdymo priemonių išplėtimą į šiaurinės Lietuvos teritorijas, apie Salantus, Plunge, Platelius, Alsėdžius, buvo kalbėta, bet nieko tuo tikslu nenuveikta. Pasienio teritorijose paruoštas stabdymo planas net nenumatė susprogdinti geležinkelio tiltus. Planuotojai nesitikėjo, kad vietiniai Šaulių sąjungos nariai galėtų susprogdinti sudėtingas inžinerines struktūras. Šauliai anksčiau nebuvo statę užtvarų ir neturėjo jokios patirties dirbti su sprogmenimis. 6-ojo pėstininkų pulko vadų nuomone, netgi jaunesnieji karininkai neturėjo pakankamai patirties parengti realių objektų sprogdinimo planus.²⁵ 6-ojo pėstininkų pulko vadas taip pat tvirtino, kad į mokymus apie sprogdinimą, kurie buvo suorganizuoti šauliams, atvyko labai mažas skaičius šaulių. Tokio skaičiaus neužtektų atlikti visus sprogdinimo darbus. Jis tvirtino, kad būtina rasti daugiau gabių šaulių ir patikėti jiems sprogdinimo užduotis, tačiau garantijos, kad tuos darbus jie sugebėtų atlikti, nebuvo jokios.²⁶ Lietuvos ir Vokietijos pasienyje naujai formuojamų pasienio apsaugos batalionų ir šaulių mobilizacijos patikrinimas pagal mobilizacijos Įsakymą Nr. 4 taip pat atskleidė daugelį rimtų trūkumų. Šie daliniai, privalėję pirmi atremti vokiečių invaziją, turėjo rimtų aprūpinimo problemų. Batalionų kareiviams trūko diržų, šalmų ir kepurėlių. Kareiviams buvo išduoti tikrai pošalmiai, granatos neturėjo sprogdiklių, trūko šovininių ir pan. Lengviesiems kulkosvaidžiams trūko atsarginių vamzdžių, trūko pirmos pagalbos medicininių rinkinių, kuprinių ir dėžių šaudmenims. Amunicija, įranga ir ginkluotė buvo tiekama iš dviejų ministerijų: Krašto apsaugos ir Vidaus reikalų. Dėl skirtingų informacijos ir perdavimo taisyklių kildavo daug nesusipratimų. Visi šie trūkumai buvo netaisomi net ir tuo atveju, kai buvo registruojami. Toks aplaidumas privertė kariuomenės vadą gen. Stasį Raštikį pareikšti, kad įgyvendinant Mobilizacinį įsakymą Nr. 4, buvo rasta daug trūkumų. Ir tai prieštaravo karinio apskrities viršininko 1938 m. lapkričio 22 d. raportui Nr. 1519 apie tai, kaip anksčiau įsakymai buvo įgyvendinti, bei kariuomenės aprūpinimo viršininko pranešimui 1938 m. birželio 6 d. Nr. 1970 apie tai, kaip buvo paskirstyta būtina įranga. Tuo tarpu mobilizaciją įgyvendinantys karininkai netgi nepasirūpino patikrinti parengties lygio ir ištaisyti trūkumų. Kai tai norėta dar kartą padaryti 1939 m. rugpjūtį, situacija pasikartojo.²⁷ Iš esmės po Klaipėdos krašto aneksijos svarbiausios problemos, trukdžiusios sukurti atoveiksmį ir atgrasymą Vokietijos agresijos akivaizdoje, buvo neišspręstos. Kariniai daliniai ir toliau buvo neparengti aktyviems kovos veiksams.

Klaipėdos įvykiai buvo pirmoji krizė, kurių masto ir pasekmių Lietuvos politinė ir karinė vadovybė negalėjo aiškiai prognozuoti ir kontroliuoti. Krizei valdyti būtų reikėję panaudoti visas valstybės galias ir masinę mobilizaciją. Kariuomenės modernizavimo programa, pradėta 1935 m., iš esmės neišsprendė kariuomenės parengties ir modernizavimo problemų. Skirtingai nei paprastai tikėtumėmės, ne tankų, sunkvežimių ar artilerijos pabūklų skaičius buvo esminis dalykas suvaldant krizę ir įgyvendinant atgrasymo politiką. Iš esmės techninio aprūpinimo problemos ir jų skirtumai palyginti su kaimyninių šalių armijomis buvo antraeilės svarbos Klaipėdos krizės metu. Esminiai trukdžiai buvo susiję su lėtu planavimu, koordinacijos stoka, lėtai perduodama informacija ir neaiškia subordinacija. Karininkų pamatinės disciplinos problemos, pataikavimas, iniciatyvos ir inovatyvumo baimė autoritarinio režimo sąlygomis trukdė sprendimų priėmimo ir jų įgyvendinimo procesui. Ne antraeilį vaidmenį vaidino ir politinės sistemos atskirtis nuo bendrapiliečių, kurių spaudimo

²⁵ Raportas III pėst. divizijos vadui, 1939 m. liepos 19 d. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 528, l. 4.

²⁶ *Ibid.*, l. 7.

²⁷ KAM kariuomenės štabo III skyrius, Nr. 32227, 1939 m. rugsėjo 6 d. *LCVA*, f. 511, ap. 5, b. 532, l. 142.

ar palaikymo valstybė neįautė nei karo, nei taikos laikais. Šie trūkumai lėmė sistemos įvaizdį ir jos negebėjimą priešintis kiek rimtesniam iššūkiui. Instinktyviai jausdamas tai, valdantysis Antano Smetonos režimas bandė pasinaudoti tradicinės saugumo sistemos sugriuvimu Rytų Baltijos regione ir ieškojo prieglobsčio neutralume, o vėliau pristatė Sovietų Sąjungos patronažę.

Antrasis pasaulinis karas dažnai interpretuojamas kaip kova tarp kairiųjų ir dešiniųjų Hegelio šalininkų, tarp fašistų ir bolševikų. Alternatyviai šį karą būtų galima įvardyti kaip demokratiškas valstybių karą su diktatūromis. Ir šį karą Lietuva pralaimėjo jam vos prasidėjus 1939 m., aiškiai save susiejusi su diktatūromis. Buvo aukų ir demokratijos pusėje: Čekoslovakija, Lenkija. Tačiau ilgalaikėje perspektyvoje Lietuvos praradimai buvo sunkesni.

Dažnas turėtų klausti, ar buvo strateginių alternatyvų Lietuvos politiniam *fiasco* ir 1939–1940 m. negaliai tarpukariu. Be abejo, buvo. Esant Vokietijos ir Sovietų Sąjungos agresyviai laikysenai, tokia alternatyva turėjo tapti kolektyvinio saugumo sistema, vienijanti Baltijos valstybes su Suomija ir Lenkija. Tai nepavyko įgyvendinti dėl kaimyninių Vokietijos ir Sovietų Sąjungos įtakos. Kaip analogija galėtų būti Skandinavijos šalių vienybės problemos Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Egzistavo visos prielaidos, kad Šiaurės šalys išlaikytų vienybę, būtų turėjusios potencialą ir tapusios rimta atsvara kariaujančioms šalims. Deja, tada Norvegija tapo silpnąja grandimi tokioje išivaizduojamoje sąjungoje.²⁸ 1939–1940 m. tos vienybės galimybę sugriovė į Britaniją orientuota Norvegijos politika. Panašiai kaip ankstesniais amžiais, Olandija, Rusija ar Hanzos lyga manipuliavo ir blokavo bandymus sudaryti Šiaurės šalių sąjungą. Tiesa, Lietuvos ir kitų Baltijos šalių istorija vystėsi kitokiomis aplinkybėmis ir skaldytojai bei galimi sąjungininkai buvo kiti, bet paralelės daugiau nei akivaizdžios.

Literatūra

- BUMBLAUSKAS, Alfredas. Lietuvos Tūkstantmetis: Dvi atmetos alternatyvos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, t. 23, p. 127–158.
- ELIASON, Sven. Small-State Realism and the Geopolitics of Raw Materials. *Baltic Worlds*, June 2010, Vol. III: 2, p. 48.
- HARRISON, Mark. The Economics of World War II: an Overview. In *The Economics of World War II*. Ed. M. HARRISON. Cambridge, 2005.
- KUODYS, Modestas. *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2009.
- LIEKIS, Šarūnas. Laivyno paradas ir neįvykusi Klaipėdos okupacija 1938 m. Nežinomi Lietuvos ir Vokietijos santykių puslapiai. *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 2 (16), p. 166–167.
- LIEKIS, Šarūnas. *1939 - the Year that Changed Everything in Lithuania's History*. Amsterdam, 2010.
- VAIČENONIS, Jonas. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas. *Karo archyvas*, 2006, Nr. 21, p. 315–350.
- VAIČENONIS, Jonas. 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai. *Karo archyvas*, 2003, Nr. 18, p. 339–355.

1939 M. GERMAN MILITARY AGGRESSION AND LITHUANIAN POTENTIAL TO MANAGE MILITARY CRISIS

Šarūnas Liekis

Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Summary

The intentions of the para-military Nazi organisations did not raise any doubts for the Lithuanian military. What were the expectations and pre-emptive measures suggested by the military

²⁸ ELIASON, S. Small-State Realism and the Geopolitics of Raw Materials. *Baltic Worlds*, June 2010, Vol. III: 2, p. 48.

planners? The numerical strength and inventory of the Lithuanian riflemen forces in Klaipėda and the Region, compared with the massive German preparations (the SA and OD were not well-armed), did not appear impressive even for the force organisers. On 3 October 1938, a review made of the arms in the possession of the 20th Klaipėda Riflemen's Branch had revealed that another 29 light machine guns and 26 pistols were needed to equip the riflemen platoons in Klaipėda Region. District. On 26 October 1938, the units consisting of 1,293 men in Klaipėda, according to estimates, needed another four light machine guns, 368 rifles, and 14 pistols before they could be considered sufficiently armed. The situation with the machine guns revealed another aspect of the problem. The riflemen knew how to use and deploy the Maxim machine guns. However, they had never used the Brno, which was the standard light machine gun of the Lithuanian army. Apart from the armament-related difficulties, a lack of personnel hindered any organisational efforts to build an effective force from the riflemen. The lack of junior commanders and NCO's was felt most severely. However, it was not only the commanders who were a problem. The total number of riflemen in the 20th Klaipėda Branch was also unstable and insufficient to provide effective control of the territory. The review of the forces demonstrated that there were 1,539 riflemen. Among them, 856 were eligible for mobilisation, while 683 were not fit. From among the latter, 159 could not be used in fighting in any capacity. Nine months later, the 20th Klaipėda Branch reported only 1,293 riflemen on its lists and, among them, only 703 could be of use in one or another capacity for fighting. That meant there were 677 fewer men available. On 1 November 1938, in the southern territory of Klaipėda Region, with a large proportion of Lithuanian-natives in the population, there were another 535 riflemen, including 47 unfit for military action. However, the city of Klaipėda would have had only about 400 active riflemen fighters according to the data of December 1938. The decrease might be accounted for by the number of the local population who dropped out as they were loyal to Kaunas government.

The military planners saw that, at the time, it was nearly impossible for the additional units to enter the Region without a conflict with the that time Autonomy government. Moreover, it became clear that mobilisation of the local population, be they soldiers or officers, was hopeless. It was suggested that concentration of forces three kilometres from the border of Kretinga District should start. The only mobilised contingent, in case of a rebellion, were to be from the rest of Lithuania, but not from Klaipėda Region. However, there was a lack of conscripts and reservists from Kretinga area because they were assigned to different units, but not to the 6th infantry regiment which was to be the main bullwark of resistance. The previously planned mobilisation into the Border Defense Battalions (BDB) was perceived as unrealistic because of the lack of the officers' cadre and the unpreparedness of the task mobilisation centers, as well as for the lack of storage places to keep military materials and potential difficulties (in case of a Nazi rebellion) for the newly-formed battalions to join the borderguard units in Klaipėda Region. The main mobilisation resource for the operation was thought to be the members of the Šaulių Sąjunga (The Riflemen's Union), the paramilitary branch of the armed forces. In view of the situation where the majority of the riflemen units were not equipped and armed, the planners suggested providing them with arms instead of the BDB.

The changes in the plans clearly demonstrated that the military authorities did not trust the local population of Klaipėda Region. Equally important was the fact that the Lithuanian authorities had to deal with a well-organised civil disobedience campaign which they planned to quell largely by using paramilitary forces from beyond the boundaries of Klaipėda Region. The analysis of the principal problems demonstrated that the main issues were not even grounded in the clear technological

advantages or differences between the Lithuanian and other armies. Quite the opposite; the most important problems were related to slow planning, a lack of coordination, belated communications, and unclear sub-ordination in the chain of command. Other problems included the basic discipline of the commanding officers, as well as a lack of political resolve in the climate of authoritarian dictatorship which paralysed the whole decision-making process and its implementation in the political system. The combination determined the system's outlook and its capacity to resist the foreign German invasion in 1939.